

MICHAŁ WIDERA

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

<https://orcid.org/0000-0002-7849-8887>

michal.widera@uni.opole.pl

„Kiedy stworzyło się tu źródło apostołskie...”

Zarys dziejów (archi)diecezji częstochowskiej (1925–2025)

Streszczenie

Funkcjonowanie diecezji, a od 1992 r. – archidiecezji częstochowskiej przypadło na ważne okresy historyczne, obejmujące dwudziestolecie międzywojenne, II wojnę światową, Polską Rzeczpospolitą Ludową i tworzenie demokratycznego społeczeństwa integrującego się z krajami Europy Zachodniej. Przemianom politycznym i społecznym towarzyszył silny wzrost zaangażowania religijnego wiernych, którzy włączali się w rozwój struktur parafialnych oraz instytucji i wspólnot diecezjalnych. Pogłębianiu religijności sprzyjało bliskie położenie Jasnej Góry, która skupiała katolików z całej Polski podczas pielgrzymek i uroczystych obchodów, a zwłaszcza z okazji wizyt papieży. Ostatnie ćwierćwiecze było jednak związane z malejącym zaangażowaniem religijnym wiernych, a Kościół katolicki w życiu wielu z nich zaczął odgrywać coraz mniejszą rolę.

Słowa kluczowe: (archi)diecezja częstochowska, bp Teodor Kubina, Jasna Góra, II Rzeczpospolita, Polska Rzeczpospolita Ludowa, III Rzeczpospolita, duszpasterstwo, aktywność społeczna, działalność charytatywna.

Abstract

“When the Apostolic Source Was Created Here...”

An Outline of the History of the (Arch)diocese of Częstochowa (1925–2025)

The functioning of the diocese, and since 1992 – the archdiocese of Częstochowa coincided with important historical periods, including the inter war period, the Second World War, the Polish People’s Republic and the creation of a democratic society integrating with the countries of Western Europe. Political and social changes were associated with a strong increase in the religious involvement of the faithful, who participated in the development of parish structures and diocesan institutions and communities. The proximity of the Jasna Góra Monastery deepened religious piety. Catholics from Poland gathered there during pilgrimages and important celebrations, especially on the occasion of papal visits. However, over the last 25 years, the religious commitment of the faithful has been decreasing, and the Catholic Church has begun to play a lesser role in the lives of many of them.

Keywords: the (Arch)diocese of Częstochowa, bishop Teodor Kubina, the Jasna Góra Monastery, Second Polish Republic, Polish People’s Republic, Third Polish Republic, pastoral work, social activity, charity work.

Podczas ingresu do katedry pw. Świętej Rodziny w Częstochowie, który odbył się 2 lutego 1926 r., bp Teodor Kubina stwierdził, że nowa diecezja powstała: „Na świętej ziemi częstochowskiej, posiadającej Jasną Górę, która jest sercem całego narodu”. Jednocześnie miał świadomość, że odkąd Częstochowa stała się stolicą biskupią, „stworzyło się tu źródło apostolskie”. W związku z tym w jego opinii nowa jednostka w administracji kościelnej, na której terenie znajdował się klasztor jasnogórski, miała spełniać funkcję „serca narodu”, a jednocześnie zapoczątkować duchowe odrodzenie niepodległej Polski. Myśl ta została rozwinięta przez bpa T. Kubinę w *Pierwszym liście pasterskim* do diecezjan z 25 marca 1926 r., w którym wyraził on pragnienie, aby z nowego źródła apostolskiego: „Aż do końca świata rozchodziły się na wszystkie strony całej diecezji strumienie żywej wody Chrystusowej i przynosiły wszystkim życie”¹. Powyższe słowa pierwszego biskupa częstochowskiego, inaugurujące jego 25-letnią posługę, zapoczątkowały dzieje nowej diecezji, która od 100 lat nieprzerwanie funkcjonuje w zmieniających się warunkach politycznych oraz doświadcza dynamicznych przemian społecznych i religijnych.

Celem artykułu jest przedstawienie w zarysie 100-letnich dziejów diecezji (a od 1992 r. archidiecezji) częstochowskiej z perspektywy struktur administracyjnych, duszpasterskiego i społecznego oddziaływania na wiernych oraz wydarzeń o doniosłym znaczeniu historycznym. Dotychczas przeszłości diecezji i archidiecezji częstochowskiej w poszczególnych okresach historycznych poświęcono wiele prac dyplomowych, a rocznice 50-lecia i 75-lecia jej dziejów stały się okazją do wydania wieloautorskich monografii traktujących o przeszłości tej jednostki w administracji kościelnej. Baza źródłowa niniejszego opracowania, obejmująca dokumenty zdeponowane w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie, Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach i Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, została wzbogacona materiałami opublikowanymi na łamach czasopisma diecezjalnego – „Wiadomości Diecezjalne” i lokalnej prasy z początku XX w.

Podjęte zagadnienie przekracza ramy artykułu naukowego, dlatego w tym miejscu stanowi jedynie swoistego rodzaju bilans stulecia diecezji częstochowskiej i szkic historyczny sygnalizujący problematykę wymagającą szerszego opracowania. Z pewnością mogłoby ono przyjąć formę odrębnej monografii, która stanowiłaby godne podsumowanie działalności Kościoła katolickiego w Częstochowie i okolicy w ciągu ostatniego wieku.

¹ 1926. „Konsekracja i ingres J.E. ks. Biskupa dra Teodora Kubiny na Stolicę Biskupią Diecezji Częstochowskiej”. *Goniec Częstochowski* 21 (27): 1; Teodor Kubina. 1931. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*. T. 1. Częstochowa: Drukarnia F.D. Wilkoszewskiego w Częstochowie, 3–17.

1. Obszar i struktury

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę krajowa struktura administracyjna Kościoła katolickiego odznaczała się dużą różnorodnością pod względem liczby placówek duszpasterskich i wiernych w poszczególnych diecezjach. Stały kontakt biskupów z duchowieństwem i wiernymi utrudniało niecentralne położenie stolic w jednostkach administracyjnych. Ponadto metropolie i diecezje zostały podzielone nowymi granicami politycznymi. Z tych powodów w 1919 r. w Gnieźnie podczas konferencji episkopatu zlecono biskupowi podlaskiemu Henrykowi Przeździeckiemu opracowanie ogólnopolskiego projektu reorganizacji Kościoła w Polsce. W 1921 r. do tego zadania przydzielony został również biskup pomocniczy sejneński Romuald Jałbrzykowski. W tej sytuacji dotychczasowy biskup kujawsko-kaliski Stanisław Zdzitowiecki, który swoim pochodzeniem i więzami rodzinnymi był związany z parafią w Kamieńsku, oddaloną o ok. 50 km od Częstochowy, podjął starania mające na celu utworzenie osobnej diecezji ze stolicą w tym mieście. Działania te były motywowane wielkim dziedzictwem Jasnej Góry w dziejach narodu polskiego, specyfiką pracy duszpasterskiej wśród ludności robotniczej Zagłębia Dąbrowskiego i Częstochowy, a także odległością tego miasta od stolicy biskupiej we Włocławku².

1.1. Organizacja terytorialna

Już w pierwszym ogólnopolskim planie rozgraniczenia diecezji przygotowanym przez bpa H. Przeździeckiego z 1921 r. uwzględniono koncepcję bpa S. Zdzitowieckiego dotyczącą granic przyszłej diecezji częstochowskiej. W kolejnych latach trwały konsultacje w sprawie nowego podziału administracji Kościoła katolickiego w Polsce, które obejmowały również zmiany granic proponowanych diecezji. Rozstrzygnięcia w tym zakresie – na mocy ustaleń konkordatu zawartego pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską 10 lutego 1925 r. i na mocy bulli papieża Piusa XI: *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r. – nastąpiły podczas Konferencji Episkopatu Polski, która odbyła się w dniach 2–4 lipca 1924 r. na Jasnej Górze z udziałem nuncjusza apostołskiego – abpa Lorenzo Lauriego³.

² Bolesław Kumor. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939) (c.d.)”. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 22: 370–371; Jan Związek. 1974. „Powstanie diecezji częstochowskiej”. Częstochowskie Studia Teologiczne (dalej: CzST) 2: 13–15; Bolesław Kumor. 1980. Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce (1918–1925). W *Kościół w II Rzeczypospolitej*. Red. Zygmunt Zieliński, Stanisław Wilk, 59–61. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Jan Związek. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: *Regina Poloniae*, 31.

³ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach. Sygn. Akta Kurii Diecezjalnej Siedleckiej, czyli Podlaskiej 18, t. 1. Projekt rozgraniczenia metropolii i diecezji w Polsce [J.E. Ks. Biskupa Kujawsko-Kaliskiego], 40–48;

Ostatecznie diecezja częstochowska, która weszła w skład metropolii krakowskiej, objęła parafie z 11 dekanatów z południowej części diecezji kujawsko-kaliskiej⁴ oraz Zagłębie Dąbrowskie, obejmujące 4 dekanaty⁵ z terenu diecezji kieleckiej. Nowa jednostka administracyjna liczyła 174 parafie z 877 037 wiernymi i 257 duchownymi. W 1926 r. w nowej diecezji średnia liczba księży przypadających na jedną parafię wynosiła 1,48. Wynik ten był poniżej średniej krajowej, która wynosiła 1,94. Na jedną placówkę duszpasterską przypadało średnio 5040 wiernych, a w skali ogólnokrajowej liczba katolików na jedną parafię wynosiła w przybliżeniu 4402 katolików. Podczas II wojny światowej zamordowano w placówkach duszpasterskich i obozach koncentracyjnych 62 duchownych. Po jej zakończeniu władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej były nieprzychylnie nastawione do działalności Kościoła katolickiego, mimo to w kolejnych dziesięcioleciach stale wzrastała liczba parafii i wiernych. W 1992 r. diecezja częstochowska liczyła już 401 parafii oraz ponad 1,4 mln wiernych i 827 duchownych⁶.

25 marca 1992 r. na mocy bulli papieża Jana Pawła II: *Totus Tuus Poloniae populus* doszło do reorganizacji administracji kościelnej w Polsce. Diecezja częstochowska została ustanowiona archidiecezją, a w skład nowo utworzonej metropolii częstochowskiej weszły diecezje radomska i sosnowiecka. Jednocześnie doszło do zmniejszenia jej obszaru poprzez odłączenie 3 dekanatów na rzecz nowo powstałej diecezji kaliskiej oraz 12 dekanatów z Zagłębia Dąbrowskiego, które weszły w skład nowo powstałej diecezji sosnowieckiej. W nowych granicach archidiecezja częstochowska liczyła 281 parafii oraz ok. 920 tys. wiernych i 609 duchownych.

Pismo bpa Stanisława Zdzitowieckiego do bpa Henryka Przeździeckiego z 12 kwietnia 1922 r., 95; Uwagi o Projekcie granic diecezji i metropolii w Rzeczypospolitej z 12 kwietnia 1922 r., 96–98; Archiwum Diecezjalne we Włocławku. Sygn. Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku og. I 2. Pismo bpa Henryka Przeździeckiego do bpa Stanisława Zdzitowieckiego z 30 sierpnia 1924 r., 22; 1924. „Po zjeździe Episkopatu polskiego”. *Goniec Częstochowski* 19 (152): 3; Stanisław Zdzitowiecki. 1925. „Do Wielebnego Duchowieństwa”. *Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej* 19 (12): 480–481; Jan Związek. 1979. Częstochowska diecezja. W *Encyklopedia Katolicka* (dalej: EK). T. 3. Red. Romuald Łukaszyk, Ludomir Bieńkowi, Feliks Gryglewicz, 851–852. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Michał Widera. 2024. „Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* (dalej: *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*) 44 (2): 205–208.

⁴ Były to następujące dekanaty: bolesławiecki, brzeźnicki, częstochowski, gidelski, gorzkowicki, kłobucki, mstowski, praszowski, radomszczański, wieluński i wieruszowski. Jednocześnie parafia w Woli Grzymalinie została wyłączona z dekanatu bełchatowskiego (w diecezji łódzkiej) i przyłączona do dekanatu gorzkowickiego, a parafia w Koniecpolu została wyłączona z dekanatu gidelskiego i przyłączona do diecezji kieleckiej.

⁵ Były to następujące dekanaty: będziński, sączowski, zawierciański i żarecki.

⁶ Antoni Sujkowski. 1926. *Polska niepodległa*. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego Instytutu Popierania Nauki, 19; Związek. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, 31–35, 173; 1994. *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w dziejach diecezji i archidiecezji częstochowskiej*. W *Archidiecezja częstochowska. Katalog 1993*. Red. Józef Mielczarek, Marian Miłolańczyk, 40. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.

Do 2011 r. doszło do utworzenia kolejnych 31 placówek duszpasterskich i wzrostu ogólnej ich liczby do 312. Równocześnie nastąpiło znaczne zmniejszenie liczby katolików, których w 2025 r. było nieco ponad 679 tys., a więc o 26% mniej w porównaniu ze stanem z 1992 r. Początkowo wzrastała liczba duchownych diecezjalnych, których w 2011 r. było 722. Po tymże roku grupa ta zaczęła się zmniejszać, osiągając w 2025 r. liczbę 644 duchownych. W związku z tym w 2021 r. rozpoczęto prace nad reorganizacją sieci parafialnej, polegającą na łączeniu poszczególnych placówek na mocy unii personalnej i włączaniu mniejszych parafii w struktury jednostek macierzystych. W 2024 r. średnia liczba księży przypadających na jedną parafię wynosiła 1,2, a wynik ten był jednym z najniższych w Polsce. W tym samym roku na jedną placówkę duszpasterską przypadało średnio 1723 wiernych. Niższe liczby katolików w przeliczeniu na jedną parafię odnotowano w tym roku tylko w diecezjach: drohiczyńskiej (1570), warmińskiej (1626) i przemyskiej (1683) spośród wszystkich 41 diecezji obrządku łacińskiego w kraju⁷.

1.2. Centralne struktury – urzędy

Po erygowaniu diecezji częstochowskiej 28 października 1925 r., bp S. Zdzitowiecki został mianowany jej administratorem apostołskim aż do wyznaczenia pierwszego biskupa i objęcia przez niego urzędu. Jednocześnie, zgodnie z wcześniejszą praktyką, 16 listopada 1925 r. biskup pomocniczy diecezji wrocławskiej Władysław Krynicki został mianowany wikariuszem generalnym i oficjałem nowo utworzonej jednostki kościelnej. Taki stan przejściowy zakończył się w wyniku mianowania 14 grudnia 1925 r. pierwszym biskupem diecezji częstochowskiej ks. dr. T. Kubiny, dotychczasowego proboszcza parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Katowicach. 14 sierpnia 1936 r. na jego prośbę papież Pius XI pierwszym biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej mianował dotychczasowego wikariusza generalnego – ks. Antoniego Zimniaka, który jednocześnie został biskupem tytularnym Dionysiany. Jego zaledwie kilkuletnia posługa zakończyła się w wyniku choroby i śmierci, która nastąpiła 26 stycznia 1943 r. Kolejnym bisku-

⁷ 1994. Kalendarium ważniejszych wydarzeń w dziejach diecezji i archidiecezji częstochowskiej, 40; Władysław Właźlak. 2000. Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w diecezji częstochowskiej na przestrzeni jej historii. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięcioletnie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 178. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*; 2012. Historia archidiecezji częstochowskiej 1925–2011. W *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2011*. Red. Paweł Wolnicki, 50–51. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*; 2023. „Komunikat z posiedzenia Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej”. Okólnik Kurii Metropolitalnej w Częstochowie (dalej: OKMCz) (1): 30–32; Luiza Organek i in. 2025. *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia 2024*. Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. ks. Witolda Zdaniewicza, 7–8, 10–12.

pem pomocniczym i jednocześnie tytularnym Centurii został rektor Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie – ks. dr Stanisław Czajka, który pełnił tę posługę w latach 1944–1965. W 1950 r. papież Pius XII wyznaczył biskupem koadiutorem diecezji częstochowskiej ówczesnego generała Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego – ks. Wojciecha Turowskiego SAC, który pochodził z Uniszewa na Warmii. Władze komunistyczne nie wyraziły jednak zgody na jego nominację i powrót z Rzymu do Polski. Wobec tego ks. W. Turowski zrezygnował z przyjęcia sakry biskupiej⁸.

Nowy rozdział dziejów diecezji częstochowskiej nastąpił wraz ze śmiercią bpa T. Kubiny 13 lutego 1951 r. Wkrótce 22 kwietnia 1951 r. papież Pius XII mianował drugim biskupem częstochowskim dotychczasowego biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej – prof. Zdzisława Golińskiego. Posługę w diecezji rozpoczął 17 czerwca 1951 r. ingresem do katedry częstochowskiej. 26 października 1960 r. papież Jan XXIII mianował kolejnego biskupa pomocniczego, którym został były kapelan bpa Z. Golińskiego i ojciec duchowny seminarium duchownego – ks. dr Stefan Bareła, pochodzący z Zapolic k. Radomska. Po przedwczesnej śmierci bpa Z. Golińskiego, która nastąpiła 6 lipca 1963 r., został on ustanowiony – decyzją papieża Pawła VI z 17 stycznia 1964 r. – trzecim biskupem częstochowskim. Po kilku miesiącach, 3 listopada 1964 r. biskupem pomocniczym został mianowany, pochodzący z Lgoty Wielkiej k. Miechowa wykładowca prawa kanonicznego i liturgiki – ks. dr Tadeusz Szwagrzyk, który otrzymał stolicę tytularną Ita. Po śmierci bpa S. Czajki 12 listopada 1965 r. prekonizowano na biskupa pochodzącego z Janik k. Krzepic proboszcza parafii NMP Zwycięskiej w Częstochowie i oficjała sądu biskupiego – ks. Franciszka Musiela, który został jednocześnie biskupem tytularnym Tamaty. 5 grudnia 1978 r. rektor Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie – ks. dr Miłosław Kołodziejczyk, decyzją papieża Jana Pawła II, został wyznaczony kolejnym biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej i biskupem tytularnym Avisy⁹.

⁸ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie. Sygn. Księgi biskupie i kurialne 95. Pismo Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego z Bożej i Stolicy Apostolskiej łaski Biskupa Włocławskiego Administratora Apostolskiego Diecezji Częstochowskiej do Wielbnego Duchowieństwa i Ludu Wiernego nowo utworzonej diecezji częstochowskiej z 27 stycznia 1926 r., 1; Jan Związek. 1978. Zarys dziejów diecezji częstochowskiej. W *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*. Red. Jan Związek, 29–30. Częstochowa: Nakładem Kurii Diecezjalnej; Antoni Długosz. 2000. Pastorskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 133–135; Marek Jelonek. 2017. *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897–1965)*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*, 83–121.

⁹ Jan Związek. 1974. „Biskupi pomocniczy w diecezji częstochowskiej”. CzST 2: 63–72; Jan Związek. 1989. Goliński Zdzisław (1908–1963). W EK. T. 5. Red. Ludomir Bieńkowski i in., 1264–

12 lutego 1984 r. zmarł bp S. Bareła, a jego następcą papież Jan Paweł II 8 września 1984 r. mianował rektora Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej – ks. dra Stanisława Nowaka. W 1992 r. został on pierwszym metropolitą częstochowskim. W grudniu 1992 r. zmarli dwaj biskupi pomocniczy F. Musiel i T. Szwagrzyk, a 18 grudnia 1993 r. kolejnym biskupem pomocniczym został wyznaczony pochodzący z Częstochowy dotychczasowy wykładowca bibliistyki i katechetyki – ks. prof. Antoni Długosz, który otrzymał stolicę tytularną w Aggar. Po kilku miesiącach zmarł również bp M. Kołodziejczyk. 20 kwietnia 2000 r. nowym biskupem pomocniczym i jednocześnie tytularnym Bisica ustanowiono pochodzącego z Białej k. Wielunia rektora Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie – ks. dra Jana Wątrobę, który 14 czerwca 2013 r., decyzją papieża Franciszka, został mianowany biskupem diecezji rzeszowskiej. 29 grudnia 2011 r. abp S. Nowak przeszedł na emeryturę (zmarł 12 grudnia 2021 r.). Drugim metropolitą i arcybiskupem częstochowskim, decyzją papieża Benedykta XVI, mianowano dotychczasowego biskupa zamojsko-lubaczowskiego – ks. dra Wacława Depo. W 2016 r. bp A. Długosz przeszedł na emeryturę, a 20 maja 2017 r. papież Franciszek mianował biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej pochodzącego z Walewic k. Łowicza byłego rektora Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i proboszcza parafii Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Zawierciu – ks. dra Andrzeja Przybylskiego. 29 sierpnia 2025 r., decyzją papieża Leona XIV, został on arcybiskupem metropolitą katowickim¹⁰.

1265. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Długosz. 2000. Pastorskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej, 135–138; Władysław Wlazlak. 2000. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951–1963)*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 115–143; Sławomir Zabraniak. 2010. Rys biograficzny biskupa Zdzisława Golińskiego. W *Biskupstwo znaczone krzyżem. W stulecie urodzin Profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 71–86. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.

¹⁰ Marian Mikołajczyk. 2009. Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak. Rys biograficzny, kierunki pasterskiego działania. W *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci ks. arcybiskupa Stanisława Nowaka metropolity częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*. Red. Stanisław Jasioneł, 10–12. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*; Michał Widera. 2015. *Życie i działalność biskupa Miłostawa Jana Kołodziejczyka (1928–1994)*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*, 145–202; Marian Duda. 2023. *Aby byli jedno. Biskup Tadeusz Szwagrzyk (1923–1992)*. Częstochowa: Drukarnia Poligram; Paweł Kostrzewski. 2023. Franciszek Musiel (1915–1992). W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*. T. 6. Red. Rafał Łatka, 264–271. Warszawa: Wydawnictwo Neriton; Marian Duda. 2024. Historia diecezji i archidiecezji częstochowskiej w latach 1925–2024. W *Drewniane kościoły archidiecezji częstochowskiej. Album fotograficzny wydany z okazji 100-lecia archidiecezji 1925–2025*. Red. Bogdan Blajer, Marian Duda, Edward Sokołowski, 30–39. Częstochowa: Liga Ochrony Przyrody Okręg w Częstochowie; 2025. „Komunikat Nuncjusza Apostolskiego Antonio Guido Filipazziego z 29 sierpnia 2025 r.”. OKMCz (5): 2.

W pełnieniu posługi biskupi wspierani byli nie tylko przez duchowieństwo diecezjalne, ale również zakony i zgromadzenia zakonne, które funkcjonowały w granicach diecezji częstochowskiej od samego początku jej istnienia. W 1926 r. w diecezji znajdowało się 18 klasztorów i domów zakonnych, w tym 6 męskich i 12 żeńskich. W 1939 r. było już 12 wspólnot męskich i 33 żeńskie. W 1993 r. 16 zakonów i zgromadzeń zakonnych męskich prowadziło działalność w 27 klasztorach i domach zakonnych na terenie archidiecezji częstochowskiej, a 61 zakonów i zgromadzeń zakonnych żeńskich – w 107 klasztorach i domach zakonnych. W 2011 r. w granicach archidiecezji funkcjonowało łącznie 20 zakonów i zgromadzeń zakonnych męskich, w tym 31 klasztorów i domów zakonnych, a także 71 zakonów, zgromadzeń i instytutów zakonnych żeńskich, w tym 99 klasztorów i domów zakonnych. W kolejnych latach doszło do niewielkich zmian w zakresie liczby wspólnot zakonnych. W 2025 r. było to 19 zakonów, zgromadzeń i instytutów zakonnych męskich z 35 klasztorami i domami zakonnymi oraz 69 zakonów, zgromadzeń i instytutów zakonnych i świeckich żeńskich z 92 klasztorami i domami zakonnymi. Wspólnoty te na przestrzeni wieku podejmowały różnorodną działalność duszpasterską, charytatywną i społeczną właściwą własnym charyzmatom¹¹. Kanonicy regularni, salezjanie, pallotyni, franciszkanie, paulini i zmartwychwstańcy zajmowali się m.in. działalnością duszpasterską w parafiach. Jezuici kierowali domem rekolekcyjnym, a pauliści zaangażowali się w pracę wydawniczą w ramach Edycji Świętego Pawła. Szczególną rolę w diecezji w zakresie nauczania i wychowywania dzieci i młodzieży (m.in. w szkołach i domach dziecka) odegrali bracia szkolni. Z kolei albertyni zajmowali się działalnością charytatywną wobec osób bezdomnych oraz edukacyjną wobec młodzieży. Spośród wspólnot żeńskich szczególną posługę wśród ludności robotniczej pełniły siostry honoratki, które pracowały w fabrykach, ale również opiekowały się chorymi w domach i szpitalach. Pomoc osobom starszym i schorowanym nosiły siostry: antoninki, józefitki, karolanki, pallotynki, pasterzanki, sercanki (m.in. w Domu Księża Emerytów w Częstochowie), służebniczki starowiejskie, szarytki czy urszulanki szare. Zadania opiekuńczo-wychowawcze podejmowały m.in. siostry: felicjanki, franciszkanki Rodziny Maryi, karmelitanki Dzieciątka Jezus, michalitki, nazaretanki, oblatki Serca Jezusa, siostry Matki Bożej Miłosierdzia, służebniczki starowiejskie, służebniczki śląskie, urszulanki szare, westiarki i zmartwychwstanki. Wiele żeńskich zgromadzeń zakonnych pracowało w parafiach, pełniąc obowiązki zakrystianek i or-

¹¹ 1926. *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis częstochoviensis pro anno Domini 1926*. Częstochowa: F.D. Wilkoszewski, 54–63; 1939. *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1939*. Częstochowa: F.D. Wilkoszewski, 125–136; 1994. *Archidiecezja częstochowska. Katalog 1993*, 541–590; 2012. *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2011*. Red. Paweł Wolnicki. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne Regina Poloniae, 683–745.

ganistek. Szyciem szat liturgicznych i haftowaniem zajmowały się przede wszystkim siostry dominikanki, obliczanki i westiarki. Siostry albertynki prowadziły przytułek dla ubogich, szarytki – dom rekolekcyjny, a honoratki – dom wypoczynkowy. Pracę w redakcji „Niedzieli” oraz w Kurii Diecezjalnej i Niższym Seminarium Duchownym w Częstochowie podjęły m.in. obliczanki, a urszulanki szare służyły pielgrzymom w klasztorze na Jasnej Górze i w domu pielgrzymia oraz pracowały w bursie akademickiej i stołówce *Caritas*. Posłudze pątnikom poświęciły się m.in. antonianki, benedyktynki samarytanki, betanki, brygidki, elżbietanki, franciszkanki od cierpiących, magdalenki od pokuty, pasterki i siostry od aniołów¹².

Właściwe funkcjonowanie diecezji wiązało się z koniecznością powołania do istnienia koniecznych instytucji. W początkowym okresie bp T. Kubina zamieszkał w dawnej popówce należącej do parafii prawosławnej Świętych Cyryla i Metodego w Częstochowie. W 1927 r. dla potrzeb biskupa wydzierżawiono obszerny budynek zlokalizowany przy al. NMP, w którym poza częścią mieszkalną wydzielono pokoje dla urzędów kurialnych, archiwum diecezjalnego i sądu biskupiego. Zgodnie z wymogami prawa kanonicznego powołano do istnienia zespoły kapłanów, które troszczyły się o sprawne funkcjonowanie diecezji. W kolejnych latach w ich miejsce powołano kolejne wydziały i referaty kurialne zajmujące się szczegółowo całością spraw administracyjnych diecezji. Dotychczasowy gmach kurii został rozbudowany w okresie działalności bpa S. Bareły¹³.

Dla zapewnienia odpowiedniej liczby duchownych do pracy duszpasterskiej bp T. Kubina podjął decyzję o zlokalizowaniu seminarium duchownego w Krakowie i zamieszkaniu kleryków w klasztorze bernardynów, a następnie zakupił odpowiedni plac znajdujący się pod Wawelem oraz rozpoczął gromadzenie środków finansowych na budowę nowego gmachu. Realizacja inwestycji nastąpiła w latach 1928–1930 dzięki ofiarności wiernych. 6 października 1930 r. podczas Mszy św. z pobłogosławieniem seminarium bp T. Kubina wypowiedział m.in. następujące słowa:

Ze swej strony wszystko uczyniłem, aby ten gmach stał się naprawdę godnym tabernakulum *Dei cum hominibus*. Nie żałowałem w tym celu żadnych ofiar i wysiłków, a były one bardzo wielkie, nie żałowało ich czcigodne duchowieństwo, nie żałowa-

¹² Władysław Kaczmarek. 1974. „Zakony i zgromadzenia zakonne w diecezji częstochowskiej”. CzST 2: 232–245; 2012. *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2011*, 683–745.

¹³ Jan Walicki. 1974. „Kurja Diecezjalna w Częstochowie”. CzST 2: 87–104; Jacek Kapuściński. 2016. *Organizacja i działalność Kurii Biskupiej w Częstochowie w okresie II Rzeczypospolitej. W Kurie (archi)diecezjalne Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej* (Biblioteka Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 37). Red. Maria Dębowska, 245–266. Lublin: Wydawnictwo KUL.

li ich wierni. Budowałem go, a ze mną budowała go cała diecezja z tą radością i miłością, z jaką św. Piotr dla Chrystusa i proroków chciał rozbić trzy namioty na górze Tabor¹⁴.

Klerycy, poza formacją seminaryjną, studiowali na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. 11 sierpnia 1954 r., decyzją władz komunistycznych, wydział został odłączony od krakowskiej uczelni i przyłączony do nowo powstałej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. W konsekwencji bp Z. Gołiński podjął starania o zorganizowanie wewnętrznego kształcenia w seminarium w ramach tzw. *studium domesticum*. W tym celu wielu duchownych zostało skierowanych na studia specjalistyczne, a biskup planował przeniesienie seminarium duchownego do Częstochowy. Zamiary te zostały zrealizowane przez bpa S. Barełę, który w 1981 r. uzyskał pozwolenie na budowę seminarium duchownego w Częstochowie. Po dwóch latach rozpoczęto prace, a 15 sierpnia 1991 r. Jan Paweł II pobłogosławił nowy gmach, do którego przeniesiono seminarium duchowne z Krakowa. W budynku zlokalizowano również inne instytucje, w tym: Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie, Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej (w 1998 r.), Sąd Metropolitalny, Wyższy Instytut Teologiczny¹⁵ i dom formacyjny dla potrzeb m.in. przybywających na Jasną Górę pielgrzymów. Z kolei dotychczasowy budynek seminaryjny w Krakowie został użyczony bezpłatnie diecezji sosnowieckiej, a w 2013 r. – po przeniesieniu Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Sosnowieckiej do Częstochowy – wynajęty przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. W 2022 r. na ba-

¹⁴ Kubina. 1931. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, 171–172.

¹⁵ W 1966 r. powstał Sekretariat Dokumentacji Soborowej. W 1967 r. instytucję tę przekształcono w Studium Dokumentacji Soborowej, w 1969 r. – w Instytut Dokumentów Soborowych, a w 1972 r. – w Instytut Eklezjologiczno-Mariologiczny w Częstochowie. Początkowo jego działalność skupiała się na recepcji dokumentów Soboru Watykańskiego II na gruncie diecezjalnym. W latach 1969–1973 jednostka ta funkcjonowała na podstawie umowy zawartej z Akademią Teologii Katolickiej w Warszawie. 3 maja 1981 r. na bazie wcześniejszego ośrodka naukowego oficjalnie utworzono Instytut Teologiczny w Częstochowie, który od początku nowego roku akademickiego funkcjonował w ramach współpracy z Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie (od 2009 r. – Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie). Ważnym osiągnięciem instytucji było uzyskanie uprawnień do nadawania stopnia licencjata teologii przy współpracy z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Krakowie (od 1974 r.), a następnie utworzenie sekcji licencjacko-doktoranckiej. Instytut od początku działalności wraz z seminarium duchownym współuczestniczył w tworzeniu czasopisma naukowego „Częstochowskie Studia Teologiczne” (od 1973 r.), a w latach 2013–2019 wydawał periodyk „Veritati et Caritati”. Pracownicy naukowcy częstochowskiego środowiska teologicznego opublikowali wiele prac naukowych w utworzonym w 1983 r. wydawnictwie diecezjalnym *Regina Poloniae*, które wydało drukiem również wiele publikacji o charakterze duszpasterskim i katechetycznym. Por. Stanisław Grzybek. 1991. Instytut Teologiczny w Częstochowie. W *Instytut Teologiczny w służbie diecezji częstochowskiej*. Red. Stanisław Grzybek, 17–25. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo *Regina Poloniae*; Jacek Kapuściński. 2016. „Stan badań nad dziejami Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie”. *Veritati et Caritati* (dalej: VeC) 7: 185–201.

zie seminariów częstochowskiego i sosnowieckiego zostało utworzone Wyższe Międzydiecezjalne Seminarium Duchowne w Częstochowie¹⁶.

W 1932 r. wskutek trudności materialnych Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Wieluniu (dzięki zaangażowaniu zarządu szkoły oraz miejscowego dziekana – ks. Wincentego Przygodzkiego) zostało zakupione przez diecezję częstochowską i odtąd spełniało funkcję niższego seminarium duchownego, którego zadaniem było kształcenie młodzieży męskiej i przygotowywanie przyszłych kandydatów do kapłaństwa. Działalność tej instytucji została zahamowana w wyniku wybuchu II wojny światowej, a po jej zakończeniu udało się jedynie wznowić funkcjonowanie dawnej bursy powstałej dla potrzeb placówki. W 1951 r. rozpoczęło działalność Niższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej – Wydział Przygotowawczy w Częstochowie, które przez ponad 70 lat kształciło młodzież męską w zakresie liceum i przygotowywało kandydatów do studiów filozoficzno-teologicznych. W 2023 r., wskutek zmniejszającej się liczby uczniów, dokonano przekształcenia szkoły w Niższe Seminarium – Liceum Humanistyczne w Częstochowie z internatem¹⁷.

W celu zabezpieczenia potrzeb duchownych, którzy ze względu na podeszły wiek i stan zdrowia zostali zwolnieni z pracy duszpasterskiej, bp T. Kubina podejmował starania o powstanie specjalnego funduszu. W latach 1934–1935 w pobliżu północnej części parku jasnogórskiego wybudowano diecezjalny dom przeznaczony dla księży emerytów, a w 1980 r. podjęto decyzję o jego rozbudowie¹⁸.

Wśród wielu współpracowników kolejnych biskupów częstochowskich szczególne znaczenie posiadały osoby z ich najbliższego otoczenia, w tym pracownicy kurii i innych instytucji diecezjalnych. W pierwszym okresie funkcjonowania diecezji częstochowskiej funkcję członków kapituły katedralnej spełniali konsultorzy diecezjalni, którzy byli powoływani już od 1926 r. Na prośbę bpa Z. Golińskiego papież Pius XII bullą:

¹⁶ Jan Związek. 1980. „Kościół Częstochowski w aspekcie historycznym”. CzST 8: 98–99; Jan Związek. 2016. „Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)”. VeC 6: 352–416.

¹⁷ Jan Związek. 2002. *Dzieje Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*, 16–50; Jerzy Bielecki. 2013. Zarys historii Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie. W *Pielegnować ziarno powołania kapłańskiego. 60 lat Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie* (Biblioteka „Niedzieli” 312). Red. Jerzy Bielecki, 21–36. Częstochowa: Tygodnik Katolicki „Niedziela”; Jerzy Bielecki. 2017. Odnowa Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie wynikająca z nauczania Soboru Watykańskiego II. W *Niższe Seminarium Duchowne w misji Kościoła* (Biblioteka „Niedzieli” 350). Red. Jerzy Bielecki, 74–75. Częstochowa: Tygodnik Katolicki „Niedziela”; Michał Widera. 2021. *Dzieje Kościoła katolickiego w powiecie wieluńskim (1918–1939)* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 108). Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 652–679.

¹⁸ Związek. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, 83–99, 107–114, 137–141; Właźlak. 2000. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego*, 227–232.

Peropportune sane z 5 sierpnia 1951 r. erygował kapitułę katedralną, która w 1962 r. przyjęła nazwę Kapituły Bazyliki Katedralnej w Częstochowie, a po utworzeniu metropolii częstochowskiej – Kapituły Bazyliki Archikatedralnej w Częstochowie. Z kolei papież Paweł VI bullą: *Rationabile obsequium* z 20 października 1965 r. wznosił kapitułę kolegiacką w Wieluniu. W 1992 r. przy kościele pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Zawierciu, który w 2009 r. został ustanowiony bazyliką mniejszą, powołano do istnienia kapitułę kolegiacką zawierciańsko-żarecką, a w 2000 r. przy kościele pw. św. Lamberta w Radomsku – kapitułę kolegiacką radomszczańską¹⁹.

2. Organizacja duszpasterstwa

Prowadzenie zwyczajnej pracy duszpasterskiej w diecezji częstochowskiej związane było nie tylko z troską kolejnych biskupów o zapewnienie odpowiedniej liczby duchownych, którzy przy wsparciu zakonów i zgromadzeń zakonnych podejmowali działalność religijną i społeczną wobec wiernych swoich parafii, ale również z dostosowywaniem sieci placówek duszpasterskich do aktualnych potrzeb. Erygowanie nowych parafii pociągało za sobą zmiany w strukturze dekanalnej i dokonywanie podziału diecezji na komisariaty (w 1930 i 1946 r.), okręgi (w 1951, 1957 i 1975 r.) i regiony duszpasterskie (w 1982 i 1992 r.), ale również wiązało się z potrzebą budowy świątyń i kaplic, których liczba stale wzrastała na przestrzeni dziejów diecezji. Szczególne znaczenie posiadał wznoszony od początku XX w. kościół pw. Świętej Rodziny w Częstochowie, który w 1925 r. został ustanowiony katedrą, a następnie archikatedrą. Przełomowym momentem było jej poświęcenie przez pierwszego biskupa częstochowskiego 29 października 1950 r. W kolejnych latach trwały prace związane z kontynuowaniem wyposażania świątyni, a zakończenie jej budowy nastąpiło wraz z ukończeniem wież w 1997 r. Jednocześnie wierni pod przewodnictwem duszpasterzy troszczyli się o stan już istniejących świątyń i kaplic oraz o budowę nowych miejsc kultu, zwłaszcza w nowo erygowanych parafiach. Znaczny rozwój w tym zakresie nastąpił również w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, gdy mimo nieprzychylniej polityki władz państwowych uzyskano zgodę na budowę ok. 100 kościołów i kaplic²⁰.

¹⁹ Związek. 1978. Zarys dziejów diecezji częstochowskiej, 30; 2006. Kalendarium ważniejszych wydarzeń w dziejach Kościoła częstochowskiego. W *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2005*. Red. Józef Mielczarek, Marian Mikołajczyk, 46–55. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.

²⁰ Jan Nowak. 1973. „Budownictwo sakralne w 50-leciu diecezji częstochowskiej (1925–1975)”. *CzSt* 1: 267–270; Wojciech Skrodzki. 1996. *Archikatedra Świętej Rodziny w Częstochowie* (Biblioteka „Niedzieli” 30). Częstochowa: Tygodnik Katolicki „Niedziela”; Włazlak. 2000. Rozwój sieci

W zakresie działalności religijnej, poza uczestnictwem wiernych w nabożeństwach, ważne miejsce zajmowało wychowanie chrześcijańskie i formacja religijno-moralna w ramach działań katechetycznych. W związku z tym od początku istnienia diecezji częstochowskiej bp T. Kubina troszczył się o jak najlepsze przygotowanie duchownych i świeckich do nauczania religii oraz nie tylko wyznaczał do tego zadania prefektów szkolnych, ale również w celu poprawy jakości ich pracy powoływał specjalne koła księży prefektów. W latach 1948–1962 postępował proces usuwania nauczania religii ze szkół. Rozpoczęto wówczas organizowanie punktów katechetycznych w kościołach, kaplicach i domach prywatnych, a następnie w nowo powstałych salach katechetycznych. Odmienna sytuacja nastąpiła dopiero po zmianach ustrojowych w 1989 r., gdy ponownie religia stała się jednym ze szkolnych przedmiotów. W tym okresie powstało również Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich (w 1990 r.), zajmujące się prowadzeniem placówek edukacyjnych na terenie całego kraju. W archidiecezji częstochowskiej systematycznie powstawało coraz więcej tego typu szkół, które nie tylko zajmowały się kształceniem dzieci i młodzieży, ale również troszczyły się o ich religijne wychowanie. Zadanie to podjęły również zgromadzenia sióstr zmartwychwstańek i braci szkolnych w Częstochowie. W 2022 r. na terenie archidiecezji funkcjonowały 32 tego typu placówek²¹.

Duże znaczenie w zakresie fachowego przygotowywania katechetów do nauczania religii pełnił Instytut Teologiczny w Częstochowie, pod którego patronatem powołano do istnienia m.in. Diecezjalny Ośrodek Duszpasterstwa Rodzin²² (przekształcony później w Archidiecezjalne Studium Życia Rodzinnego), Archidiecezjalne Kolegium Teologiczne (w 1993 r.), Studium Duchowości Chrześcijańskiej (w 2000 r.), Studium Katolickiej Nauki Społecznej (w 2000 r.), Studium Społeczno-Charytatywne, Studium Muzyki Kościelnej Archidiecezji Częstochowskiej, Studium Ewangelizacji Młodych, Studium Ewangelizacji Medialnej, Szkołę Nowej Ewangelizacji, Studium Sztuki Sakralnej, Szkołę Katedralną – „Uniwer-

parafialnej i dekanalnej w diecezji częstochowskiej na przestrzeni jej historii, 161–196; Aleksandra Repelewicz. 2015. „Kościoły przedsoborowe częstochowskiego okręgu duszpasterskiego”. *Budownictwo* 21 (1): 283–284; Aleksandra Repelewicz. 2022. „Współczesne budownictwo sakralne w małych miastach – na przykładzie archidiecezji częstochowskiej”. *Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz* 8: 145–157.

²¹ Właźlak. 2000. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Gołińskiego*, 277–295; Roman Ceglarek. 2008. *Katechizacja w diecezji częstochowskiej w okresie pasterskiej posługi biskupa Teodora Kubiny (1926–1951)*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*, 13–15; 2022. *Polskie szkoły katolickie w liczbach*. <https://www.ekai.pl/polskie-szkoly-katolickie-w-liczbach>. (24.07.2025).

²² W 1978 r. powstał Diecezjalny Ośrodek Duszpasterstwa Rodzin, a w 1979 r. przekształcono go w Diecezjalne Studium Życia Rodzinnego, które w 1983 r. włączono w struktury Instytutu Teologicznego w Częstochowie.

syttet otwarty” i Dzieło Biblijne w Archidiecezji Częstochowskiej. W ramach tych instytucji umożliwiono zdobywanie fachowego wykształcenia przyszłym katechetom i organistom, a także objęto specjalistycznym duszpasterstwem narzeczo-nych i rodziny oraz osoby pragnące rozwijać własną formację religijną. W 2012 r. uczelnia została erygowana na prawie papieskim jako Wyższy Instytut Teologiczny w Częstochowie, a w 2022 r. przekształcono ją w Instytut Wyższych Studiów Teologicznych w Częstochowie afiliowany do Wydziału Teologicznego Akademii Katolickiej w Warszawie²³.

2.1. Stowarzyszenia i ruchy katolickie

Od początku istnienia diecezji częstochowskiej duże znaczenie posiadały organizacje katolickie, których celem było kształtowanie różnych grup wiernych pod względem religijnym. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywała Liga (a od 1931 r. – Akcja) Katolicka w Częstochowie, która zajmowała się koordynacją wszystkich diecezjalnych stowarzyszeń o charakterze religijnym i społecznym. Organizacje te zrzeszały w odrębnych kołach młodzież (Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej) i osoby dorosłe (Katolickie Stowarzyszenie Kobiet, Katolickie Stowarzyszenie Mężów, Związek Polskiej Inteligencji Katolickiej) oraz miały na celu nie tylko rozwijanie religijności, ale również podejmowanie aktualnych wyzwań społecznych, tj. poprawę warunków życia, podnoszenie poziomu kultury i oświaty oraz działalność obywatelsko-patriotyczną. W latach 1934–1939 Akcja Katolicka wydawała własne czasopismo „Czyn Katolicki”. Ze względu na ówczesne trudności ekonomiczne, spowodowane kryzysem gospodarczym i popularnością emigracji zarobkowej, w 1927 r. bp T. Kubina erygował Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich diecezji częstochowskiej, a w 1931 r. – Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod Opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej. Ważną rolę odgrywały również dawne i nowsze zrzeszenia o charakterze wyłącznie religijnym, w tym: Apostolstwo Modlitwy, Arcybractwo Różańcowe, Straż Honorowa Serca Jezusowego, Trzeci Zakon św. Franciszka z Asyżu i Żywy Różaniec, a także dedykowana dzieciom Krucjata Eucharystyczna oraz skierowana do młodzieży Sodalicia Mariańska²⁴.

²³ Grzybek. 1991. Instytut Teologiczny w Częstochowie, 17–25; Kapuściński. 2016. „Stan badań nad dziejami Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie”, 185–201.

²⁴ Jan Związek. 1994. *Katolickie stowarzyszenia społeczne w diecezji częstochowskiej (1925–1939)*. Częstochowa: *Regina Poloniae*, 87–164; Jan Związek. 2000. Międzywojenne duszpasterstwo emigracyjne biskupa Teodora Kubiny. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 328–330; Jan Związek.

Wraz z wybuchem II wojny światowej stowarzyszenia religijne zaprzestały działalności, a jej wznowienie mogło nastąpić dopiero po zakończeniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Mimo to ważne miejsce w kształtowaniu religijności dzieci, młodzieży i małżeństw (Domowy Kościół) zajmował Ruch Światło-Życie, który został założony w 1969 r. przez ks. Franciszka Blachnickiego. Dla potrzeb działalności organizacji przekazano wzniesiony pod koniec lat 80. XX w. Dom Pana Jezusa Miłosiernego w Częstochowie. Ponadto w okresie PRL-u rozwijało się specjalistyczne duszpasterstwo skierowane do różnych grup wiernych. Wśród nich duże znaczenie miało zapoczątkowane w 1951 r. duszpasterstwo akademickie, które w 1988 r. przyjęło nazwę Katolickiego Związku Akademickiego „Emaus”. W 2004 r. została erygowana w Częstochowie pierwsza w Polsce personalna parafia akademicka. W 1990 r. w diecezji działalność wznowiło Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, a także powstały Stowarzyszenie Rodzin Katolickich i Unia Laikatu Katolickiego. Ważnym miejscem formacji duchowej wiernych stał się pobłogosławiony w 1991 r. Diecezjalny Dom Rekolekcyjny „Święta Puszcza” w Olsztynie. W tym okresie rozwijały się Rycerstwo Niepokalanej, Sodaliczka Mariańska i grupy neokatechumenalne. W 1992 r. powstało Młodzieżowe Centrum Kultury Chrześcijańskiej w Częstochowie, a w 1995 r. – Sekcja Młodych Twórców Kultury Chrześcijańskiej „Exodus”. W 1995 r. ustanowiono Archidiecezjalną Radę Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich. W 1996 r. ponownie została erygowana Akcja Katolicka, a w 1997 r. zainicjowano działalność Wspólnoty Bożego Ojcostwa. W 2000 r. na terenie archidiecezji powstała Wspólnota Przymierza Rodzin Mamre o zasięgu ogólnopolskim, a w 2010 r. – nieposiadająca formalnego zatwierdzenia kościelnego Wspólnota Miłość i Miłosierdzie Jezusa. Wśród szczególnych form duszpasterstwa pozaparafialnego w omawianym okresie duchowni archidiecezji częstochowskiej podjęli posługę m.in. w: hospicjach, szpitalach, ośrodkach terapii uzależnień, więzieniach i wojsku polskim oraz w wielu krajach misyjnych²⁵.

2000. Stowarzyszenia religijno-społeczne w diecezji częstochowskiej. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 297–313; Michał Widera. 2021. „Działalność Akcji Katolickiej w parafiach powiatu wieluńskiego (1927–1939)”. *Ziemia Częstochowska* 47: 269–304.

²⁵ Jan Kowalski. 2000. Diecezjalny Dom Pana Jezusa Miłosiernego. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 343–344; Andrzej Przybylski. 2000. Duszpasterstwo młodych w ostatnim dziesięcioleciu historii diecezji. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 281–291; Andrzej Przybylski. 2009. Młodzież nadzieją Kościoła częstochowskiego. Duszpasterstwo młodych w okresie 25 lat posługi pasterskiej arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego. W *Mojemu Kościołowi wszystko!*, 100–108; 2012. Historia archidiecezji częstochowskiej 1925–2011, 41–53; Michał Widera. 2024. Kościół katolicki w powiecie wieluńskim (1999–2023). W *Powiat wieluński. 25 lat na samorządowej mapie Polski 1999–2023*. Red. Zdzisław Włodarczyk, 246–248. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-DRUK” Bogusław Wcisło.

2.2. Działalność społeczna

Ważną formą oddziaływania religijnego na wiernych od początku istnienia diecezji częstochowskiej stały się media katolickie, a zwłaszcza czasopisma diecezjalne. W 1923 r. bp T. Kubina zaangażował się w działalność publicystyczną na łamach działającego w diecezji katowickiej tygodnika „Gość Niedzielny”. Jedną z jego najważniejszych decyzji po objęciu urzędu biskupa częstochowskiego było założenie katolickiego czasopisma diecezjalnego „Niedziela”, którego zadaniem było pogłębianie świadomości religijnej diecezjan. W kolejnych latach działalność wydawnicza pisma była systematycznie rozszerzana, jednak została ona całkowicie zahamowana w okresie II wojny światowej. W 1945 r. udało się wznowić wydawanie „Niedzieli” jako tygodnika ogólnopolskiego, który ukazywał się również w ośrodkach polonijnych poza granicami kraju, jednak w 1953 r., decyzją władz komunistycznych, została ona zawieszona aż do 7 czerwca 1981 r. Ponowne wstrzymanie wydawania „Niedzieli” na okres kilku miesięcy nastąpiło w okresie stanu wojennego w tym samym roku. Po przemianach demokratycznych w kraju z 1989 r. doszło do rozwoju czasopisma, które rozpoczęło wydawanie m.in. mutacji diecezjalnych i dodatków dedykowanych dzieciom oraz młodzieży, a także monografii w ramach dwóch serii wydawniczych. Już pod koniec lat 90. XX w. działalność „Niedzieli” została dostosowana do aktualnych warunków poprzez utworzenie stron internetowych czasopisma (w 1997 r.) oraz funkcjonowanie studiów radiowego (od 1995 r.) i telewizyjnego (od 2000 r.). W 2010 r. rozpoczęto stopniową digitalizację numerów archiwalnych. 10 sierpnia 1991 r. dla potrzeb transmitowania VI Światowego Dnia Młodzieży w Częstochowie rozpoczęto nadawanie w Częstochowie programu radiowego. W celu kontynuacji przedsięwzięcia, 3 maja 1992 r. nastąpiło formalne powstanie Katolickiego Radia „Fiat”, posiadającego swoje stacje nadawcze w Częstochowie, a od 2011 r. – również w Wieluniu. W drugiej dekadzie XXI w. nastąpił rozwój stacji w przestrzeni internetowej, dzięki czemu doszło do zwiększenia odbioru przekazywanych przez nią treści katolickich²⁶.

Pierwszą instytucją charytatywną w diecezji częstochowskiej było Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo, które zajmowało się m.in. rozdzielaniem darów potrzebującym oraz odwiedzaniem chorych i ubogich. W 1931 r. erygowano *Caritas*, która nadzorowała kościelną działalność dobroczynną do końca

²⁶ Jan Związek. 1974. „Działalność wydawnicza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie”. CzST 2: 116–125; Ireneusz Skubiś. 2000. Akcja wydawnicza – „Niedziela” i inne. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 405–425; Stanisław Jasionek. 2000. Archidiecezjalna rozgłośnia radiowa „Fiat”. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 427–428.

okresu międzywojennego i kontynuowała ją po zakończeniu II wojny światowej, aż do rozwiązania tej organizacji przez władze państwowe w 1950 r. Mimo to nadal podejmowano działania mające na celu okazywanie pomocy potrzebującym. W latach 80. XX w. został utworzony Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu z oddziałem w Sosnowcu, który świadczył pomoc prawną i charytatywną. Ponadto w okresie tym w diecezji rozdzielano dary potrzebującym przesyłane z Europy Zachodniej. W 1989 r. otwarto Dom Samotnej Matki i Dziecka w Żarkach. W tym samym roku na terenie parafii katedralnej uruchomiono pierwszą stołówkę wydającą obiady osobom najbardziej potrzebującym. Kolejne stołówki powstały w: Domu Dzieła Bożego Miłosierdzia i parafii św. Józefa w Częstochowie (w 1989 r.), parafiach św. Lamberta w Radomsku i Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu, a także dla młodzieży akademickiej w Sosnowcu (wszystkie w 1990 r.). W 1990 r. działalność wznowiła *Caritas* diecezjalna, która zajęła się rozwijaniem akcji charytatywnej. W 1999 r. poświęcono Dom Dobroczynności w Częstochowie, który zajmował się prowadzeniem przytulisk, schronisk, noclegowni, myjni i przebieraalni dla bezdomnych, magazynów żywności i odzieży, kuchni, Stacji Opieki Pielęgniarskiej, Biura Pośrednictwa Pracy, świetlic środowiskowych, Centrum Wolontariatu oraz Ośrodka Opiekuńczo-Adopcyjnego i Ośrodka Wypoczynkowego w Poniku. W 2002 r. powstał Arcybiskupi Komitet Wsparcia dla Bezrobotnych. W dalszych latach otwarto w Częstochowie m.in.: Dom Miłosierdzia im. Jana Pawła II (w 2006 r.), Okno Życia im. bł. Edmunda Bojanowskiego (w 2008 r.), Dom Samotnej Matki i Dziecka (w 2017 r.), Dom Pomocy Społecznej *Domus Misericordiae* (w 2019 r.) oraz wypożyczalnię sprzętu rehabilitacyjnego. Działalność dobroczynna była prowadzona również przez wiele zgromadzeń zakonnych i innych instytucji funkcjonujących na terenie archidiecezji częstochowskiej. Przykładowo: w 1982 r. w Mstowie, z inicjatywy bpa A. Długosza, zapoczątkowano działalność katolickiego Ośrodka Rehabilitacyjno-Readaptacyjnego dla Osób Uzależnionych „Betania”, który zajmuje się udzielaniem pomocy osobom uzależnionym od narkotyków. W 1990 r. powstał w Częstochowie Międzynarodowy Ruch Dobroczynny Betel, mający za zadanie towarzyszenie i opiekowanie się osobami niepełnosprawnymi. Od 2008 r. szeroką działalność pomocową (m.in. bezdomnym) prowadzi również Fundacja św. Barnaby. Z kolei w 2010 r. w Wieluniu siostry antoninki uruchomiły drugie na terenie archidiecezji częstochowskiej okno życia²⁷.

²⁷ 1930. „List Pasternski J.E. ks. Biskupa dra Teodora Kubiny w sprawie akcji katolickiej dobroczynności”. *Wiadomości Diecezjalne* (dalej: WD) 5 (1): 3–5; 1931. „Dekret erekcyjny Związku Instytucji Opiekuńczych i Stowarzyszeń Dobroczynnych «Caritas»”. WD 6 (1): 11; 1931. „Akcja dobroczynności”. WD 6 (4): 63; 1934. „Na czym polega praca w stowarzyszeniu Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo”. *Czyn Katolicki* 1 (11): 15–16; 2006. *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w dziejach Kościoła częstochowskiego*, 48–56.

3. Ważniejsze wydarzenia w dziejach diecezji

Zwyczajna posługa duszpasterska w parafiach archidiecezji częstochowskiej obfitowała w wiele ważnych wydarzeń o charakterze lokalnym. Na szczególną uwagę zasługują uroczystości o zasięgu ponadparafialnym, które odegrały dużą rolę w rozwoju religijności wiernych i odbywały się przy ich licznych udziałach. W celu pogłębiania pobożności eucharystycznej zorganizowano ogólnodiecezjalne bądź regionalne Kongresy Eucharystyczne. Pierwsze z nich zwołano z inicjatywy bpa T. Kubiny w okresie międzywojennym w Częstochowie (w 1928 r.), Sosnowcu (1929 r.), Wieluniu (1931 r.), Radomsku (1932 r.), Dąbrowie Górniczej (1934 r.), Kłobucku (1935 r.) i Zawierciu (1939 r.). Impulsem do naśladowania działań pierwszego biskupa częstochowskiego stała się zorganizowana w dniach 12–13 czerwca 1987 r. w Częstochowie stacja II Krajowego Kongresu Eucharystycznego w Polsce pod przewodnictwem papieża Jana Pawła II. Wówczas odbyły się z tej okazji lokalne kongresy w Zawierciu (24 maja 1987 r.), Sosnowcu (29 czerwca 1987 r.), Wieluniu (13 września 1987 r.), Radomsku (17 września 1987 r.), Częstochowie (18 października 1987 r.) i Mstowie (15 maja 1988 r.). Jednocześnie z inicjatywy bpa S. Nowaka zapoczątkowano w tym okresie codzienną adorację Najświętszego Sakramentu w kościele Bernardynek w Wieluniu (1985 r.) i w Sosnowcu (1986 r.), a następnie również w innych świątyniach w całej diecezji. Ponadto 1 stycznia 1988 r. rozpoczęła się nieustanna adoracja w diecezji poprzez zapoczątkowane wówczas doby eucharystyczne w kolejnych parafiach. W 2005 r. zorganizowano VIII Archidiecezjalny Kongres Eucharystyczny, a także lokalne kongresy w Radomsku, Kłobucku, Myszkowie, Gorzkowicach, Zawierciu, Blachowni, Wieluniu i Częstochowie. 11 czerwca 2022 r. na Jasnej Górze odbył się Kongres Eucharystyczny dla dzieci komunijnych i Liturgicznej Służby Ołtarza z całej archidiecezji, który stanowił zwieńczenie 3-letniego programu duszpasterskiego i katechetycznego poświęconego Eucharystii. Z okazji jubileuszu 100. rocznicy erygowania diecezji częstochowskiej w 2025 r. zorganizowano Jubileuszowy Kongres Eucharystyczny, który odbywał się w kilku etapach, obejmujących odrębne stacje dla duchowieństwa, dzieci oraz wiernych poszczególnych regionów duszpasterskich w Radomsku, Wieluniu, Zawierciu i Częstochowie. Innymi formami rozwijania pobożności wiernych stały się dwie ogólnodiecezjalne peregrynacje: najpierw Obrazu Jezusa Miłosiernego (w latach 2002–2003), a następnie relikwii Krzyża Świętego (w latach 2010–2011)²⁸.

²⁸ Jan Związek. 1987. Kongresy eucharystyczne w diecezji częstochowskiej. W *Eucharystia źródłem życia*. Red. Stanisław Grzybek, 41–71. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne; Władysław Właziłak. 2000. Diecezjalne kongresy eucharystyczne. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 353–364; 2022. „Eu-

Szczególne znaczenie Jasnej Góry w dziejach narodu polskiego i diecezji częstochowskiej wpłynęło na szereg inicjatyw związanych z kultem Matki Bożej. Wyjątkowymi wydarzeniami były pielgrzymki kolejnych papieży na Jasną Górę, które gromadziły tłumy wiernych z kraju, a zwłaszcza z terenu diecezji. Jan Paweł II odwiedził Częstochowę sześciokrotnie w latach: 1979, 1983, 1987, 1991, 1997 i 1999. Ponadto na Jasną Górę pielgrzymowali Benedykt XVI (w 2006 r.) i Franciszek (w 2016 r.). Jedną z największych ogólnopolskich uroczystości maryjnych okresu międzywojennego był jubileusz 550-lecia pobytu Obrazu Czarnej Madonny w Częstochowie, który obchodzono w 1932 r. na Jasnej Górze. W latach 1982–1983 zorganizowano szereg wydarzeń z okazji 600-lecia Obrazu Matki Bożej w Częstochowie. Wówczas odbyła się procesja sześciu wieków z katedry na Jasną Górę, a główne obchody – w klasztorze jasnogórskim (26 sierpnia 1982 r.). Ponadto zorganizowano nawiedzenie miast diecezji przez kopię Cudownego Obrazu w Dąbrowie Górniczej, Sosnowcu, Zawierciu, Radomsku, Wieluniu i Częstochowie. W latach 1979–1980 i 2024–2025 odbyły się dwie peregrynacje kopii częstochowskiej Ikony Matki Bożej do wszystkich parafii diecezji. Istotną rolę w rozszerzaniu kultu maryjnego odegrały koronacje wizerunków Matki Bożej. W 1967 r. kard. Stefan Wyszyński, przy współudziale m.in. kard. Karola Wojtyły, ukoronował figurę NMP w Leśniowie, a w kolejnym roku – figurę NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej. W 2024 r. abp Wacław Depo nałożył korony papieskie na Pietę w Wielgomłynach. Ponadto zorganizowano koronacje obrazów Matki Bożej koronami papieskimi w: Wieluniu (1971 r.), Myszkowie-Mrzygłodzie (1996 r.), Pajęcznie (2005 r.), Bęczkowicach (2007 r.) i Praszce (2015 r.) oraz koronami biskupimi w: Mstowie (2000 r.), Dankowie (2002 r.), Kłobucku (2004 r.), Rudzie (2006 r.), Rozprzy (2009 r.) i Zawierciu-Skarżycach (2025 r.). W 1973 r. w Wieruszowie, przy udziale m.in. kard. K. Wojtyły i kard. Bolesława Kominka, odbyły się obchody z okazji 300. rocznicy śmierci o. Augustyna Kordeckiego OSPPE. W latach 1979–1980 biskupi skutecznie przeciwdziałali ograniczeniom wolnego dostępu pielgrzymów do Jasnej Góry, którzy zostali zmuszeni przez władze państwowe do korzystania z przejścia podziemnego w drodze do klasztoru. W 1995 r. odbyło się nawiedzenie archidiecezji częstochowskiej przez figurę NMP Fatimskiej, a w 1999 r. – przez figurę Matki Bożej z Nazaretu. W 2022 r. zorganizowano I Kongres Różańcowy Archidiecezji Częstochowskiej²⁹.

charystia daje życie. Kongres Eucharystyczny Archidiecezji Częstochowskiej dzieci komunijnych i Liturgicznej Służby Ołtarza. Częstochowa – Jasna Góra 11 czerwca 2022 r.”. OKMCz (3): 11–12; Michał Widera. 2022. „The Eucharistic Congress in the Town of Wieluń in 1931”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 42 (2): 223–224; Mariusz Frukacz. 2025. „Archidiecezjalny Kongres Eucharystyczny”. *Niedziela Częstochowska* 68 (22): 3.

²⁹ Szczepan Zachariasz Jabłoński. 1983. 600 lat Jasnej Góry ważniejszymi wydarzeniami pisane. W *Maryja Matka narodu polskiego*. Red. Stanisław Grzybek, 21. Częstochowa: Częstochowskie Wy-

W trosce o jak najlepsze funkcjonowanie Kościoła lokalnego biskupi przeprowadzili dwa synody diecezjalne, które stały się okazją do omówienia i uregulowania istotnych potrzeb zarówno duchowieństwa, jak i wiernych świeckich. W dniach 28–29 września 1954 r. w katedrze odbył się I Synod Diecezji Częstochowskiej, a w okresie od 8 stycznia 1976 r. do 12 lutego 1984 r. i od 27 lutego 1985 r. do 23 listopada 1986 r. – II Synod Diecezji Częstochowskiej³⁰.

13 czerwca 1999 r. w Warszawie Jan Paweł II beatyfikował 108 męczenników II wojny światowej, wśród których znaleźli się dwaj duchowni z diecezji częstochowskiej: ks. Ludwik Roch Gietyngier i ks. Maksymilian Binkiewicz. Z kolei w 2000 r. w Rzymie odbyła się beatyfikacja, pochodzącej z Raczyzna s. Marii Kanuty Chrobot CSFN³¹.

*

Nowe warunki religijne i społeczne po odzyskaniu niepodległości przez Polskę umożliwiły zrealizowanie zamysłów bpa S. Zdzitowieckiego dotyczących utworzenia odrębnej diecezji ze stolicą biskupią w Częstochowie. Cały wiek jej funkcjonowania obfitował w szereg inicjatyw duszpasterskich, które służyły rozwojowi religijnemu wiernych. Ich zaangażowanie i wzrost liczby mieszkańców diecezji wpłynęły na znaczny rozwój sieci parafii, które w większości stały się niewielkimi wspólnotami zogniskowanymi wokół własnych świątyń otaczanych wielką troską duszpasterzy i parafian. Wielu diecezjan zaangażowało się w działalność licznych grup religijnych i duszpasterskich o zasięgu parafialnym i diecezjalnym, a niektóre z nich skupiały wiernych z całego kraju. Jednocześnie stale rozwijały się instytucje diecezjalne, wśród których największe znaczenie dla przygotowywania kandydatów do kapłaństwa posiadały seminaria duchowne, w zakresie uświadamiania religijnego – czasopismo „Niedziela”, a w działaniach dobroczynnych – *Caritas*.

dawnictwo Diecezjalne; Jan Związek. 1983. Kult Matki Bożej Jasnogórskiej w diecezji częstochowskiej. W *Maryja Matka narodu polskiego*, 270–272; Stanisław Gębka. 2002. *Nawiedzenie Matki Bożej w diecezji częstochowskiej 1979–1980*. Częstochowa: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 9–12; Teofil Siudy. 2009. Pasterska troska o maryjność Kościoła częstochowskiego. W *Mojemu Kościołowi wszystko!*, 87–93; Michał Widera. 2023. „Pope Benedict XVI's Visit to the Jasna Góra Monastery in 2006”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 43 (2): 233–234.

³⁰ Zdzisław Goliński. 1958. Dekret zwołania I Synodu Diecezji Częstochowskiej. W *Pierwszy Synod Diecezji Częstochowskiej*. Red. Stanisław Zimorowicz, 12–13. Częstochowa: Nakładem Kurii Diecezjalnej; Stefan Bareła. 1987. Zapowiedź zwołania II Synodu Diecezji Częstochowskiej. W *II Synod Diecezji Częstochowskiej*. Red. Zdzisław Wajzner i in., 7–9. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*; Stanisław Nowak. 1987. Dekret wznawiający działalność II Synodu Diecezji Częstochowskiej. W *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, 10.

³¹ Jan Związek. 2000. Pierwsi błogosławieni Kościoła częstochowskiego. W *Błogosławione, choć trudne czasy*, 389–398; 2012. Historia archidiecezji częstochowskiej 1925–2011, 41–53.

Z pewnością szczególną rolę odegrała Jasna Góra, która stała się w omawianym okresie centrum religijnym odwiedzanym corocznie przez tłumy pątników. Wyjątkową ich liczbę zgromadziły pielgrzymki trzech papieży do Częstochowy. Ostatni okres dziejów archidiecezji częstochowskiej związany był ze stale zmniejszającą się liczbą osób uczęszczających systematycznie na nabożeństwa i deklarujących się jako osoby wierzące. Stanowi to nowe wyzwanie współczesności dla archidiecezji, która wkracza w kolejny wiek działalności.

*

Bibliografia

Źródła

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza
w Częstochowie

Księgi biskupie i kurialne

Sygn. KB 95. Akta kieleckie i wrocławskie 1925–1926.

Archiwum Diecezjalne w Siedlcach

Akta Kurii Diecezjalnej Siedleckiej czyli Podlaskiej

Sygn. AKDSP 18. T. 1. Podział diecezji i metropolii [1920–1924].

Archiwum Diecezjalne we Wrocławku

Akta Kurii Diecezjalnej we Wrocławku

Sygn. AKDWł og. I 2. Konkordat (1925). Rozgraniczenie diecezji, duchowieństwa i akt.

Źródła drukowane

1926. *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis częstochoviensis pro anno Domini 1926*. Częstochowa: F.D. Wilkoszewski.

1939. *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1939*. Częstochowa: F.D. Wilkoszewski.

1994. *Archidiecezja częstochowska. Katalog 1993*. Red. Józef Mielczarek, Marian Mikołajczyk. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.

2006. *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2005*. Red. Józef Mielczarek, Marian Mikołajczyk. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.

2012. *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2011*. Red. Paweł Wolnicki. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
2025. Polskie szkoły katolickie w liczbach. <https://www.ekai.pl/polskie-szkoly-katolickie-w-liczbach>. (24.07.2025).
- Bareła Stefan. 1987. Zapowiedź zwołania II Synodu Diecezji Częstochowskiej. W *II Synod Diecezji Częstochowskiej*. Red. Zdzisław Wajzner i in., 7–9. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Goliński Zdzisław. 1958. Dekret zwołania I Synodu Diecezji Częstochowskiej. W *Pierwszy Synod Diecezji Częstochowskiej*. Red. Stanisław Zimorowicz, 12–13. Częstochowa: Nakładem Kurii Diecezjalnej.
- Kubina Teodor. 1931. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*. T. 1. Częstochowa: Drukarnia F.D. Wilkoszewskiego w Częstochowie.
- Nowak Stanisław. 1987. Dekret wznawiający działalność II Synodu Diecezji Częstochowskiej. W *II Synod Diecezji Częstochowskiej*. Red. Zdzisław Wajzner i in., 10–11. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Organek Luiza i in. 2025. *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia 2024*. Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. ks. Witolda Zdaniewicza.
- Sujkowski Antoni. 1926. *Polska niepodległa*. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego Instytutu Popierania Nauki.

Prasa i czasopisma źródłowe

- Częstochowski Informator Archidiecezjalny, 2025: 3.
- Czyn Katolicki, 1934 (1): 11.
- Goniec Częstochowski z lat 1924–1926.
- Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej, 1925 (19): 12.
- Niedziela Częstochowska, 2025 (68): 22.
- Okólnik Kurii Metropolitalnej w Częstochowie z lat 2022–2023 i 2025.
- Wiadomości Diecezjalne z lat 1930–1931.

Opracowania

- Bielecki Jerzy. 2013. Zarys historii Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie. W *Pielęgnować ziarno powołania kapłańskiego. 60 lat Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie* (Biblioteka „Niedzieli” 312). Red. Jerzy Bielecki, 21–36. Częstochowa: Tygodnik Katolicki „Niedziela”.
- Bielecki Jerzy. 2017. Odnowa Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie wynikająca z nauce Soboru Watykańskiego II. W *Niższe Seminarium Duchowne w misji Kościoła* (Bi-

- blioteka „Niedzieli” 350). Red. Jerzy Bielecki, 73–103. Częstochowa: Tygodnik Katolicki „Niedziela”.
- Ceglarek Roman. 2008. *Katechizacja w diecezji częstochowskiej w okresie pasterskiej posługi biskupa Teodora Kubiny (1926–1951)*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Długosz Antoni. 2000. Pasterskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 133–140. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Duda Marian. 2023. *Aby byli jedno. Biskup Tadeusz Szwagrzyk (1923–1992)*. Częstochowa: Drukarnia Poligram.
- Duda Marian. 2024. Historia diecezji i archidiecezji częstochowskiej w latach 1925–2024. W *Drewniane kościoły archidiecezji częstochowskiej. Album fotograficzny wydany z okazji 100-lecia archidiecezji 1925–2025*. Red. Bogdan Blajer, Marian Duda, Edward Sokołowski, 30–39. Częstochowa: Liga Ochrony Przyrody Okręg w Częstochowie.
- Gębka Stanisław. 2002. *Nawiedzenie Matki Bożej w diecezji częstochowskiej 1979–1980*. Częstochowa: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy.
- Grzybek Stanisław. 1991. Instytut Teologiczny w Częstochowie. W *Instytut Teologiczny w służbie diecezji częstochowskiej*. Red. Stanisław Grzybek, 17–25. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo *Regina Poloniae*.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 1983. 600 lat Jasnej Góry ważniejszymi wydarzeniami pisane. W *Maryja Matka narodu polskiego*. Red. Stanisław Grzybek, 9–21. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Jasionek Stanisław. 2000. Archidiecezjalna rozgłośnia radiowa „Fiat”. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 427–428. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Jelonek Marek. 2017. *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897–1965)*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Kaczmarek Władysław. 1974. „Zakony i zgromadzenia zakonne w diecezji częstochowskiej”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 2: 227–246.
- Kapuściński Jacek. 2016. Organizacja i działalność Kurii Biskupiej w Częstochowie w okresie II Rzeczypospolitej. W *Kurie (archi)diecezjalne Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej* (Biblioteka Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 37). Red. Maria Dębowska, 245–266. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kapuściński Jacek. 2016. „Stan badań nad dziejami Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie”. *Veritati et Caritati* 7: 179–217.

- Kostrzewski Paweł. 2023. Franciszek Musiel (1915–1992). W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*. T. 6. Red. Rafał Łatka, 264–271. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.
- Kowalski Jan. 2000. Diecezjalny Dom Pana Jezusa Miłosiernego. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięcioletnie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 343–344. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Kumor Bolesław. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939) (c.d.)”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 22: 319–402.
- Kumor Bolesław. 1980. Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce (1918–1925). W *Kościół w II Rzeczypospolitej*. Red. Zygmunt Zieliński, Stanisław Wilk, 53–62. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Mikołajczyk Marian. 2009. Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak. Rys biograficzny, kierunki pasterskiego działania. W *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci ks. arcybiskupa Stanisława Nowaka metropolity częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*. Red. Stanisław Jasionek, 9–16. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Nowak Jan. 1973. „Budownictwo sakralne w 50-leciu diecezji częstochowskiej (1925–1975)”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 1: 267–270.
- Przybylski Andrzej. 2000. Duszpasterstwo młodych w ostatnim dziesięcioleciu historii diecezji. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięcioletnie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 281–291. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Przybylski Andrzej. 2009. Młodzież nadzieją Kościoła częstochowskiego. Duszpasterstwo młodych w okresie 25 lat posługi pasterskiej arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego. W *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci ks. arcybiskupa Stanisława Nowaka metropolity częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*. Red. Stanisław Jasionek, 99–108. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Repelewicz Aleksandra. 2015. „Kościoły przedsoborowe częstochowskiego okręgu duszpasterskiego”. *Budownictwo* 21 (1): 282–297.
- Repelewicz Aleksandra. 2022. „Współczesne budownictwo sakralne w małych miastach – na przykładzie archidiecezji częstochowskiej”. *Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz* 8: 145–158.
- Siudy Teofil. 2009. Pasterska troska o maryjność Kościoła częstochowskiego. W *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci ks. arcybiskupa Stanisława Nowaka metropolity częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*. Red. Stanisław Jasionek, 87–98. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.

- Skrodzki Wojciech. 1996. *Archikatedra Świętej Rodziny w Częstochowie* (Biblioteka „Niedzieli” 30). Częstochowa: Tygodnik Katolicki „Niedziela”.
- Skubiś Ireneusz. 2000. Akcja wydawnicza – „Niedziela” i inne. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięcioletnie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 405–426. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Walicki Jan. 1974. „Kuria Diecezjalna w Częstochowie”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 2: 87–104.
- Widera Michał. 2015. *Życie i działalność biskupa Miłoslawa Jana Kolodziejczyka (1928–1994)*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Widera Michał. 2021. „Działalność Akcji Katolickiej w parafiach powiatu wieluńskiego (1927–1939)”. *Ziemia Częstochowska* 47: 269–304.
- Widera Michał. 2021. *Dzieje Kościoła katolickiego w powiecie wieluńskim (1918–1939)* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 108). Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Widera Michał. 2022. „The Eucharistic Congress in the Town of Wieluń in 1931”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 42 (2): 223–233.
- Widera Michał. 2023. „Pope Benedict XVI’s Visit to the Jasna Góra Monastery in 2006”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 43 (2): 233–252.
- Widera Michał. 2024. Kościół katolicki w powiecie wieluńskim (1999–2023). W *Powiat wieluński. 25 lat na samorządowej mapie Polski 1999–2023*. Red. Zdzisław Włodarczyk, 229–254. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-DRUK” Bogusław Wcisło.
- Widera Michał. 2024. „Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 44 (2): 197–218.
- Włazłak Władysław. 2000. Diecezjalne kongresy eucharystyczne. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięcioletnie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 347–364. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Włazłak Władysław. 2000. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951–1963)*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.
- Włazłak Władysław. 2000. Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w diecezji częstochowskiej na przestrzeni jej historii. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięcioletnie Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 178. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Zabraniak Sławomir. 2010. Rys biograficzny biskupa Zdzisława Golińskiego. W *Biskupstwo znaczone krzyżem. W stulecie urodzin Profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 71–86. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.

- Związek Jan. 1974. „Biskupi pomocniczy w diecezji częstochowskiej”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 2: 63–72.
- Związek Jan. 1974. „Działalność wydawnicza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 2: 105–144.
- Związek Jan. 1974. „Powstanie diecezji częstochowskiej”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 2: 13–38.
- Związek Jan. 1978. Zarys dziejów diecezji częstochowskiej. W *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*. Red. Jan Związek, 15–35. Częstochowa: Nakładem Kurii Diecezjalnej.
- Związek Jan. 1979. Częstochowska diecezja. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 3. Red. Romuald Łukaszyk, Ludomir Bienkowski, Feliks Gryglewicz, 851–852. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Związek Jan. 1980. „Kościół Częstochowski w aspekcie historycznym”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 8: 93–107.
- Związek Jan. 1983. Kult Matki Bożej Jasnogórskiej w diecezji częstochowskiej. W *Maryja Matka narodu polskiego*. Red. Stanisław Grzybek, 243–281. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Związek Jan. 1987. Kongresy eucharystyczne w diecezji częstochowskiej. W *Eucharystia źródłem życia*. Red. Stanisław Grzybek, 41–71. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Związek Jan. 1989. Goliński Zdzisław (1908–1963). W *Encyklopedia Katolicka*. T. 5. Red. Ludomir Bienkowski i in., 1264–1265. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Związek Jan. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: *Regina Poloniae*.
- Związek Jan. 1994. *Katolickie stowarzyszenia społeczne w diecezji częstochowskiej (1925–1939)*. Częstochowa: *Regina Poloniae*.
- Związek Jan. 2000. Międzywojenne duszpasterstwo emigracyjne biskupa Teodora Kubiny. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 315–334. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Związek Jan. 2000. Pierwsi błogosławieni Kościoła częstochowskiego. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 383–398. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Związek Jan. 2000. Stowarzyszenia religijno-społeczne w diecezji częstochowskiej. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 293–313. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Związek Jan. 2002. *Dzieje Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*.
- Związek Jan. 2016. „Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)”. *Veritati et Caritati* 6: 349–419.